

Predmet: o pisanju spojnice između dvostrukih prezimena

Molim povratnu obavijest o primitku ovoga pisma (link na vašu e-adresu iz „Uvodne riječi“ u pravopis je neispravan).

Poštovani pisci pravopisa!

Na početku vam radosno čestitam na projektu hrvatskoga pravopisa. Čini se kako se u vašem institutu slučila kritička masa stručnjaka svjesnih potrebe za pravopisom što bi pomirio tih nekoliko razlika među političko-pravopisnim školama mišljenja i vjerovanja – nekoliko, ali strastveno branjenih; tim strastvenije što su nasilnije uvedene u naš jezik nakon 1991. K tome, vaš pristup stvaranju pravopisa je za hrvatske prilike jedinstven: nema više zaslužnih jezikoslovaca koji plaću ili drugu sinekuru primaju samim svojim postojanjem, a učine li štogod za struku tada od države ili nakladnika zahtijevaju honorar. Vi ste svoj rad nesebično i besplatno ponudili javnosti na uvid i kritiku, a to mi se čini više od geste, možda je riječ o stvarnom kvalitativnom skoku u stvaranju novog obrasca komunikacije jezikoslovaca s javnošću. Uostalom, jezikoslovci uglavnom opisuju i, ako je stanje povoljno, propisuju jezik, a mi građani smo jamci njegovog javnog života i trebali bismo biti životno zainteresirani za valjanost i vrijednost tog medija našeg osobnog i javnog identiteta. Ja ne znam misliti drukčije nego hrvatski, a jezik kao uređeni sustav doprinosi mom mišljenju ili ga otežava. Sudeći po hrvatskom javnom životu, nisam jedini s teškoćama mišljenja u ovoj zemlji. Stoga kao građanin, i usput urednik u nakladničkom poduzeću Znamen d.o.o., osjećam potrebu skrenuti vam pozornost na barem jedno pitanje što, po mom sudu i osjećaju, traži temeljitiju obradu u vašem pravopisu. Budući da nisam jezikoslovac po struci, iskoristit ću pravo na opis problema nestručnim, ali nadam se dovoljno razumljivim jezikom.

Na str. 41.-42. objašnjavate spojnicu kao pravopisni znak. Uz njene ostale uloge, spojnica označava „a) dvije sastavnice od kojih se prva ne sklanja, koje označuju jedan pojam, a svaka ima svoj naglasak:“. Na više mjesta u pravopisu jasno ste izrazili pravilo o nesklonjivosti složenica i to ste dosljedno označili spojnicom. Međutim, kao da vam je ponestalo daha u točki j) „j) imena i prezimena koja su službeno zapisana sa spojnicom: Ana-Marija, Jean-Paul, Ivana Brlić-Mažuranić“. Zatim napomenom objašnjavate svoj izbor:

Napomena

Pravopis ne propisuje kanonski oblik zapisa osobnoga imena. Pisanje Ana-Marija, Anamarija ili Ana Marija, Horvat-Petrić ili Horvat Petrić ovisi o obliku koji se upotrebljava u službenoj komunikaciji.

Ovdje vidim dva problema: spojnica između dva imena i spojnica između dva prezimena.

Pisanje spojnica između dva imena doista ovisi o odluci osobe jer je moguća Ana-Marija i Ana Marija (s time što će u prvom slučaju spojnica označiti nesklonjivost složenice pa će npr. gen.jed. biti „Ana-Marije“ u prvom slučaju i „Ane Marije“ u drugom).

Drugi, ozbiljan problem jest pisanje dvostrukih (ili višestrukih) prezimena. Hrvatski pravopisi ovo pitanje različito rješavaju, ali vrhunac normiranog kaosa nalazimo u pravopisu Matice hrvatske (2007.) gdje su dopuštena sva četiri oblika pisanja: muških dvostrukih prezimena sa spojnicom i bez nje te ženskih dvostrukih prezimena sa spojnicom i bez nje. Dakle, taj je pravopis potvrdio mišljenje nekih jezikoslovaca kako je pisanje dvostrukih prezimena „vanpravopisno pitanja“ (izraz vaše kolegice iz Instituta od prije nekoliko godina pošto joj je ponestalo argumenata u telefonskom razgovoru). Stoga je za njih posve u redu pisati „Ivana Brlić Mažuranić“ i Ivana Brlić-Mažuranić“, Ivan Brlić Mažuranić“ i Ivan Brlić-Mažuranić“. Tu mi se čini kako je D. Boranić (9. izd., 1947.) bio mnogo pošteniji i to pitanje izostavio iz svog pravopisa.

Meni se čini kako su dvostruka prezimena samo još jedan slučaj primjera pisanja složenica gdje je pravilo o nesklonjivosti jednako primjenjivo. Držim kako živi jezik još uvijek sadrži pravilo što ga nijedan pravopisac ne može preskočiti. Uz najbolju volju nije moguće sklanjati u padežima „Ivana Brlić(-)Mažuranić“, bez obzira je li napisana spojnica među njenim

prezimenima, a „Ivan Brlić Mažuranić“ se može sklanjati i to se uredno čini. Stoga je zapravo nemoguć primjer iz navedenog pravopisa Matice hrvatske kad se dopušta sklanjanje ovako napisanog imena „Andrija Kačić-Miošić“ jer spojnica označava nesklonjivost, a ta se prezimena uvijek sklanjaju i nitko, ako bar malo poznaje hrvatski jezik, neće gen.jed. izgovoriti kao „Andrije Kačić Miošića“ (Doduše, naši novinari, čije je opće i jezično obrazovanje često na razini krtice, rado govore i pišu gen. jed. „Mel Gibsona“ (umjesto „Mela Gibsona“), na primjer.

Ogledajmo zašto bi dvostruka ženska prezimena trebalo pisati sa spojnicom, a muška ne. Tu me literatura ostavlja na cjedilu, ali, ako smijem izvući zaključak iz „duha“ hrvatskog jezika, čini mi se kako se uporno potvrđuje u praksi nesklonjivost dvostrukih ženskih prezimena i sklonjivost muških (i s tim u skladu pisanje spojnice samo uz ženska prezimena) možda stoga jer se žensko dvostruko prezime doživljava kao jedno prezime sastavljeno od dva (i više), a kad muškarac ima više od jednog prezimena tada je moguće kako ih doživljavamo kao dva (i više) prezimena. Tu bi tezu valjalo, kad su muškarci u pitanju, istražiti, ali je kod žena prilično jasna. Npr, „Ivana Brlić-Mažuranić“ je svom prezimenu Mažuranić dodala muževljevo prezime Brlić (i stavila ga na prvo mjesto iako to nije uvjet, npr., moja supruga je Biba Robić-Drandić) pa je to postalo njeno prezime „Brlić-Mažuranić“, a ta se cjelina, složenica, ne može sklanjati u svojoj prvoj riječi prema pravilu o nesklonjivosti složenica. Nemam dokaza da muška dvostruka prezimena potječu od nizanja dva prezimena pa to nije složenica jer to ostaju dva prezimena i svako se ispravno sklanja za sebe, ali ih jezična praksa upravo tako tretira pa bi taj dokaz valjalo pribaviti ili ga vi kao stručnjaci već imate. Stoga rado dopuštam kako je ovaj odlomak s mojim nestručnim nagađanjima besmislen u svjetlu vašeg stručnog znanja.

Iako su politički i profesionalni Hrvati u posljednjih dvadesetak godina dobro protresli i promiješali hrvatski jezik, dnevni govor govornika hrvatskoga jezika demantira relativizam vidljiv u našim pravopisnim priručnicima gdje su moguća sva četiri rješenja (pisanje i ženskih i muških prezimena i sa i bez spojnice). Ovakav pristup jest rastakanje hrvatskog jezika, a ne uvođenje slobode..

K tome, napomena kako pisanje dvostrukih prezimena ovisi „o obliku koji se upotrebljava u službenoj komunikaciji.“ (str. 43) sadrži moguću političko-povijesnu opasnost na čije postojanje bih vam skrenuo pozornost. Dopusti mi samocitiranje iz teksta objavljenog u Školskim novinama br. 8, 2005, str. 5:

„Jer što se zbiva među nama sliči događaju iz mog zavičaja. Prošao je ljudski vijek od tog prohladnog proljetnog jutra iz posljednje kratkotrajne Nove ere kad se skupina momaka držala za drvenu klupu soptavog kamiončića što se oprezno kotrljao nepoznatim putem pored lokve u Brnobićima. Vedro i svečano raspoloženje nije umanjila ni fina prašina, nježno plegla na liktorsko znamenje što se srebrilo okupano rastućim Suncem. Usprkos pištoljima, puškama i malom puškomitraljezu što im se umiljavao uz ulaštene čizme, njihovo je poslanje bilo posve kulturne naravi: valjalo je otklesati pogano i nečitljivo znamenje što svojom narazumljivošću vrijeđa njihovu uzvišenu kulturu. Kroz prašinu im se ukazaše zidine, dveri i kršćanska crkva srednjovjekovnog gradića Colma. Naši su mladi kulturni radnici znali kako ga barbari zovu "Hum", a besmislene klesotine "glagolitz". Budući poslanika bijaše malo, a posao velik, mladići ga se hrabro primiše. Urokljivi natpisi, očvrslj stoljetnim nepogodama, teško su popuštali pod zamasma restauratorskih čekića mladih Herkula te je ubrzo niz njihova savršena čela počeo teći plemenit znoj. O podnevnom zvonu, nakon dobre kapljice terana zaplijenjenog mjesnim kmetovima, naši se junaci rasplinuše u oblaku prašine na čiju divotu su se upravo počeli navikavati. Nedugo zatim gradić su posjetili znanstvenici ozbiljna brka koji su temeljito istražili i posve objektivno utvrdili kako taj zabačeni kontinentalni kraj svojim tvarnim dokazima u vidu svježih pismoslikarskih uradaka dosljedno svjedoči

pripadnost staroj, velikoj i slavnoj kulturi pa tako jednom za svagda pobili glasine o navodnom postojanju neke druge pismenosti u toj zaboravljenoj carskoj provinciji.“ Iz naravi vašeg pravopisa čini mi se kako ne pripadate soju „znanstvenika ozbiljna brka“ koji su doista objektivno mogli utvrditi kako u Istri fašističkog vremena nema drugih kulturnih tragova osim talijanskih. Slično je danas s dvostrukim ženskim prezimenima. Početkom devedesetih godina 20. st. je hrvatska državna uprava (s naglaskom na matičnim uredima) u svom mladalačkom poletu i državotvornom žaru zapovijedila izostavljanje spojnice u dvostrukim ženskim prezimenima. Taj je posao učinjen gotovo temeljito pa su danas spojnice rijetkost (pogledajte pisanje u javnim glasilima i medijima, osobito potpisi i odjavne špice). Budući da je promjena uvedena bez objašnjenja i javne reakcije (pa ni tadašnjeg sastava Instituta za jezik... koji se, pače, šutke priklonio novom poretku), vjerojatno nisam jedini koji je doživljava kao nasilje države nad jezikom. Kad biste ostavili formulaciju iz pravopisa „o obliku koji se upotrebljava u službenoj komunikaciji.“ (str. 43), njome biste dali legitimitet nasilnom činu države, potvrdili kako je država iznad jezika, a jezikoslovci profesionalne sluge u službi države koji samo opisuju jezik ili ono što je od njega ostalo nakon državne intervencije. U ovom slučaju statistička analiza učestalosti pojedinog pravopisnog rješenja (vama opravdano tako draga) bila bi zloraba znanstvenog instrumentarije u krivom kontekstu.

Dvostruka ženska prezimena bi stoga valjalo pisati u skladu s pravilom o nesklonjivosti dijela složenice ispred spojnice, a ne u skladu s nasilnim nalogom tijela državne uprave. U ostatku pravopisa imate dovoljno konteksta za dosljedno uređenje i ovog pitanja, tj. da dvostruka (ili višestruka) ženska prezimena valja pisati sa spojnicom, a muška bez nje.

Navodno postoji argument kako ta spojnica diskriminira žene jer eto., muška prezimena nemaju spojnicu. Kad bi spojnica među prezimenima nastala po načelu rodnog razlikovanja, tada bih bio protiv nje. Ali, čini mi se, uzrok spojnici na tom mjestu je duboko u jeziku, u pravilu o označavanju nesklonjivosti složenica pa bi izostavljanje spojnice tamo gdje po pravilu pripada dovelo u pitanje pravilo. Jer spojnica je samo oznaka jezičnog pravila pa po tome nije samo puki pravopisni znak što ga po volji možemo pisati ili ne.

Godinama kao urednik i vlasnik Znamena objašnjavam kolegicama u prosvjeti ovaj problem, ali posao nije lak jer su naraštaji profesorica hrvatskog jezika diplomirali vjerujući kako je hrvatska država najviši jezični zakonodavac. Moj uobilajeni odgovor njima sažima ovo pitanje: „Draga kolegice, ime i prezimena pripadaju Vama, a spojnica pripada hrvatskome jeziku“.

S poštovanjem

P.S.

Nisam se želio baviti drugim pitanjima potrebitima pažnje u pravopisu kako ne bih oduzeo prednost glavnom pitanju. Ipak, volio bih vidjeti detaljnije i pažljivije lektoriran tekst pravopisa (npr.: Po čemu je sveza čvršća od veze? Čemu „znakovi“ kad su „znaci“ više u duhu hrvatskoga jezika? Zašto naslove prvog reda pišete VERZALOM (što neki psiholozi opisuju kao vikanje u jeziku) kad na raspolaganju imate slova različitih veličina? S tim u vezi, u uputi o isticanju u tekstu biste glatko mogli ispustiti isticanje velikim slovima, a mjesto toga uvesti isticanje različitim veličinama pisma. Razumijem kako u ovoj verziji pravopisa niste još mogli izbrusiti svaku rečenicu, ali bi uvjerljivosti i uporabljivosti konačne verzije doprinijelo pojednostavljenje pojedinih misli te jezično poliranje i logička provjera teksta.

Boris Drandić

Znamen d.o.o.

Kustošijanska 342a

10000 Zagreb